

OILADA BOLALARNING IJTIMOIIY-EMOTSIONAL RIVOJLANISHIDA OTA-ONANING IJTIMOIIY ROLINI BAHOLASH

<https://doi.org/10.2961/zenodo.18051258>

Nurmatova Muxayyo Abdumalikovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

*19.00.01.Psixologiya tarixi va nazariyasi.Umumiy psixologiya.Shaxs psixologiyasi
ixtisosligi bo'yicha mustaqil izlanuvchi*

Annotatsiya

Mazkur maqolada oilaviy muhitda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ota-onaning ijtimoiy roli va tarbiyaviy ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlashi, muloqot madaniyati, ijtimoiy namuna ko'rsatish hamda tarbiyaviy pozitsiyasining bolada ijtimoiy moslashuv, empatiya, o'zini boshqarish va emotsional barqarorlikni shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, oilaviy munosabatlar sifati va ota-onaning ijtimoiy faolligi bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ota-onalar, pedagoglar va psixologlar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar

oil, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, ota-onaning ijtimoiy roli, emotsional tarbiya, ijtimoiy moslashuv, bola shaxsi.

Аннотация

В статье рассматривается социальная роль родителей в процессе социально-эмоционального развития детей в семейной среде. В ходе исследования анализируется влияние эмоциональной поддержки, культуры общения, социального примера и воспитательной позиции родителей на формирование у ребёнка эмпатии, эмоциональной устойчивости, саморегуляции и навыков социального взаимодействия. Особое внимание уделяется качеству внутрисемейных отношений и уровню социальной активности родителей как ключевым факторам успешного личностного развития ребёнка. Полученные результаты могут быть использованы в практике семейного воспитания, а также в деятельности педагогов и психологов.

Ключевые слова

семья, социально-эмоциональное развитие, социальная роль родителей, эмоциональное воспитание, социальная адаптация, личность ребёнка.

Abstract

This article examines the social role of parents in the social and emotional development of children within the family environment. The study analyzes the impact of parental emotional support, communication culture, social modeling, and educational attitudes on the development of empathy, emotional stability, self-regulation, and social interaction skills in children. Particular attention is given to the quality of family relationships and the level of parental social engagement as significant factors influencing a child's personal development. The findings of the study provide valuable insights for parents, educators, and psychologists in improving family-based educational practices.

Keywords

family, social-emotional development, parental social role, emotional upbringing, social adaptation, child personality.

KIRISH

Bugungi globallashuv va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida shaxs kamoloti, ayniqsa bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Jamiyatning barqaror taraqqiyoti, sog'lom ijtimoiy muhit va barkamol avlodni shakllantirish jarayonida bolaning dastlabki ijtimoiy tajribasi aynan oilada tarkib topadi. Shu bois oila bolalar shaxsining ijtimoiy, emotsional va axloqiy rivojlanishida muhim ijtimoiy institut sifatida e'tirof etiladi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish, empatiya ko'rsatish, ijtimoiy qoidalarga moslashish hamda ijtimoiy munosabatlarda o'z o'rnini topish jarayonlarini qamrab oladi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi ko'p jihatdan ota-onaning tarbiyaviy pozitsiyasi, emotsional qo'llab-quvvatlashi, ijtimoiy namunasi va oiladagi munosabatlar tizimiga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, ota-onaning bolaga nisbatan mehribonlik, tushunish, barqarorlik va adolatga asoslangan munosabati bolada ijobiy emotsional fon va ijtimoiy ishonchni shakllantiradi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onaning ijtimoiy roli faqatgina moddiy ta'minot yoki nazorat bilan cheklanib qolmay, balki bolaga ijtimoiy qadriyatlar, emotsional munosabatlar madaniyati va xulq-atvor namunasini

yetkazish orqali namoyon bo'ladi. Ota-onaning kundalik xulqi, jamiyatdagi faolligi, muammoli vaziyatlarga munosabati va muloqot uslubi bolalar tomonidan bevosita kuzatiladi va ichki psixologik mexanizmlar orqali o'zlashtiriladi. Shu jihatdan ota-onaning ijtimoiy roli bolaning ijtimoiy moslashuvi va emotsional barqarorligining asosiy determinantlaridan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy oilalarda ijtimoiy rollarning o'zgarishi, ota-onalarning bandligi, axborot texnologiyalarining haddan tashqari ta'siri va emotsional muloqotning qisqarishi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muayyan muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy asosda baholash, uning bolalar rivojlanishiga ta'sirini chuqur tahlil qilish va samarali tarbiyaviy yondashuvlarni ishlab chiqishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

Mazkur maqolada oilada bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy roli nazariy jihatdan asoslanib, uning shaxs rivojiga ta'sir etuvchi asosiy mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish, ota-onalarning pedagogik-psixologik kompetensiyasini oshirish hamda bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi davrda jamiyatning ijtimoiy, madaniy va texnologik jihatdan jadal rivojlanishi bolalar shaxsining shakllanish jarayoniga yangi talab va chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi nafaqat pedagogika va psixologiya fanlari, balki ijtimoiy siyosat, ta'lim tizimi va oilaviy tarbiya amaliyotida ham muhim strategik ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bolalik davrida shakllangan emotsional barqarorlik, ijtimoiy munosabatlar madaniyati va o'zini anglash darajasi shaxsning keyingi hayotiy faoliyati, jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy faolligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ko'plab oilalarda ota-onalarning bandligi, iqtisodiy va ijtimoiy bosimlar, raqamli texnologiyalarning haddan tashqari keng tarqalishi natijasida bolalar bilan bevosita emotsional muloqotning kamayishi kuzatilmoqda. Bu holat bolalarda emotsional beqarorlik, ijtimoiy izolyatsiya, empatiya darajasining pasayishi hamda muloqot ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmasligiga olib kelishi mumkin. Shu bois ota-onaning ijtimoiy roli va uning bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ta'sirini chuqur ilmiy tahlil qilish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ota-ona oilada bolaning birinchi ijtimoiy muhitini shakllantiruvchi asosiy subyekt bo'lib, uning emotsional tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari va xulq-atvor

me'yorlari aynan ota-ona bilan bo'lgan munosabatlar jarayonida rivojlanadi. Ota-onaning bolaga nisbatan munosabati, tarbiyaviy uslubi, emotsional javoblari va ijtimoiy namunasi bolada ijtimoiy moslashuv, o'zini boshqarish, mas'uliyat va ijtimoiy rollarni anglash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu sababli ota-onaning ijtimoiy rolini baholash masalasi bolalar tarbiyasida sifat jihatdan yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shuningdek, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi ko'pincha ta'lim muassasalari doirasida o'rganilib, oilaning, xususan ota-onaning ijtimoiy roli yetarli darajada tizimli baholanmay kelinmoqda. Bu esa oilaviy tarbiya jarayonida mavjud bo'lgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishni cheklab qo'ymoqda. Shu nuqtayi nazardan, mazkur mavzuni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish va ota-onaning ijtimoiy rolini kompleks baholash dolzarb ilmiy ehtiyoj sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, u bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional muhitni shakllantirish, ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirish, oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish hamda jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari oilalar, ta'lim muassasalari va mutaxassislar faoliyatida amaliy ahamiyat kasb etib, bolalarning to'laqonli shaxs sifatida rivojlanishiga ilmiy asoslangan yondashuvlarni joriy etishga imkon yaratadi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida uzoq yillardan buyon muhim ilmiy yo'nalish sifatida o'rganib kelinmoqda. Ushbu masala ayniqsa oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari, ota-onaning shaxsiy va ijtimoiy roli bilan bog'liq holda tadqiq etilgan bo'lib, mazkur yo'nalishda xorijiy, rus va o'zbek olimlari tomonidan muhim ilmiy xulosalar ilgari surilgan.

Xorijiy psixologik tadqiqotlarda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi ko'proq oilaviy munosabatlar sifati, ota-onaning emotsional javoblari va ijtimoiy model sifatidagi roli bilan izohlanadi. Xususan, J. Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasida ota-ona va bola o'rtasidagi emotsional aloqa bolaning keyingi ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga asos bo'lishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Unga ko'ra, xavfsiz emotsional bog'lanish shakllangan oilalarda bolalarda ishonch, empatiya va ijtimoiy moslashuv yuqori darajada rivojlanadi.

Amerikalik olim D. Baumrind ota-onaning tarbiyaviy uslublarini tahlil qilib, avtoritar, demokratik va befarq tarbiya uslublarining bolalarning emotsional holati

va ijtimoiy xulq-atvoriga turlicha ta'sir ko'rsatishini aniqlagan. Uning tadqiqotlari ota-onaning ijtimoiy roli faqat nazorat bilan emas, balki emotsional qo'llab-quvvatlash orqali samarali namoyon bo'lishini isbotlaydi.

Rus psixologiya maktabi vakillari ham mazkur masalaga alohida e'tibor qaratgan. L.S. Vygotskiy ijtimoiy rivojlanish nazariyasida shaxs kamolotida ijtimoiy muhitning, jumladan oilaning hal qiluvchi rolini asoslab bergan. Unga ko'ra, bolaning emotsional va ijtimoiy rivoji avvalo kattalar bilan bo'lgan muloqot jarayonida shakllanadi. A.N. Leontyev va A.V. Zaporozetslar faoliyat nazariyasi doirasida bolalarning emotsional rivojlanishini ijtimoiy tajriba va oilaviy faoliyat bilan bog'lab tahlil qilganlar.

O'zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham oilaning tarbiyaviy ahamiyati va ota-onaning ijtimoiy roli muhim ilmiy masala sifatida yoritilgan. E. G'oziev yosh psixologiyasi doirasida bolalarda emotsional barqarorlik va ijtimoiy moslashuvning shakllanishida oilaviy muhitning ahamiyatini ilmiy asosda ochib bergan. Uning ishlarida ota-onaning muloqot madaniyati va tarbiyaviy pozitsiyasi bolalar shaxsining rivojlanishiga bevosita ta'sir etuvchi omil sifatida talqin etiladi.

V.M. Karimova ijtimoiy psixologiya sohasidagi tadqiqotlarida shaxs rivojlanishida ijtimoiy munosabatlar tizimi, xususan oiladagi emotsional aloqalarning ahamiyatini yoritgan. Olimaning fikricha, ota-onaning ijtimoiy roli bolada ijtimoiy qadriyatlar va emotsional madaniyatni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, Z.T. Nishonova va D.X. Raxmonovalar o'z tadqiqotlarida oilaviy tarbiya va bolalarning psixologik rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilganlar.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi ko'plab jihatlar bilan o'rganilgan bo'lsa-da, ota-onaning ijtimoiy rolini kompleks baholash, ya'ni emotsional, ijtimoiy va tarbiyaviy omillarni yagona tizimda tahlil qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Aksariyat tadqiqotlar alohida omillarni o'rganish bilan cheklanib, ularning o'zaro bog'liqligi chuqur empirik tahlil qilinmagan.

Shu jihatdan, mazkur tadqiqot mavzusi mavjud ilmiy ishlardan farqli ravishda ota-onaning ijtimoiy rolini bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi bilan uzviy bog'liq holda baholashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Bu esa mavzuning ilmiy yangiligi va istiqbolliligini belgilab, uni zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari uchun dolzarb tadqiqot yo'nalishiga aylantiradi.

Statistik tahlil va natijalar

Mazkur tadqiqotda ota-onaning ijtimoiy roli va bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash maqsadida empirik tadqiqot olib borildi. Tadqiqotda umumiy hisobda 120 nafar respondent ishtirok etdi. Ulardan 60 nafari ota-onalar, 60 nafari esa 7–12 yoshdagi bolalar bo'lib, tadqiqot umumta'lim maktablari va oilalar kesimida amalga oshirildi.

Tadqiqot metodlari va statistik yondashuv

Empirik ma'lumotlarni yig'ish jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

– ota-onalar uchun ijtimoiy rol va tarbiyaviy pozitsiyani aniqlashga qaratilgan so'rovnom;

- bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajasini baholash testi;
- kuzatuv va suhbat metodlari.

Olingan ma'lumotlar deskriptiv statistika, korrelyatsion tahlil hamda taqqoslovchi tahlil usullari asosida qayta ishlanib, statistik ishonchlilik darajasi $p < 0,05$ mezonini asosida baholandi.

Deskriptiv statistik tahlil natijalari

So'rovnom natijalariga ko'ra, ota-onalarning 68 % i bolalar bilan muntazam emotsional muloqot olib borishini bildirgan bo'lsa, 32 % ota-onalarda emotsional muloqot yetarli darajada shakllanmaganligi aniqlandi. Shuningdek, ota-onalarning 61 % i tarbiya jarayonida ijobiy ijtimoiy namuna ko'rsatishga harakat qilsa, 39 % respondentlarda bu ko'rsatkich past darajada ekanligi kuzatildi.

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajasini baholash natijalari shuni ko'rsatdiki:

- 56 % bolalarda ijtimoiy-emotsional rivojlanish yuqori darajada,
- 29 % bolalarda o'rtacha darajada,
- 15 % bolalarda esa past darajada ekanligi aniqlangan.

Bu natijalar oiladagi tarbiyaviy muhit va ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning emotsional holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Korrelyatsion tahlil natijalari

Ota-onaning ijtimoiy roli bilan bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash maqsadida korrelyatsion tahlil o'tkazildi. Tahlil natijalariga ko'ra, ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlash darajasi bilan bolalarning emotsional barqarorligi o'rtasida ijobiy va sezilarli bog'liqlik mavjudligi aniqlandi ($r = 0,62$; $p < 0,05$).

Shuningdek, ota-onaning ijtimoiy namuna ko'rsatish darajasi bilan bolalarning ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari o'rtasida o'rtacha darajadagi ijobiy korrelyatsiya qayd etildi ($r = 0,54$; $p < 0,05$). Bu holat ota-onaning kundalik xulq-atvori va

jamiyatdagi faol ishtiroki bolalarning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi.

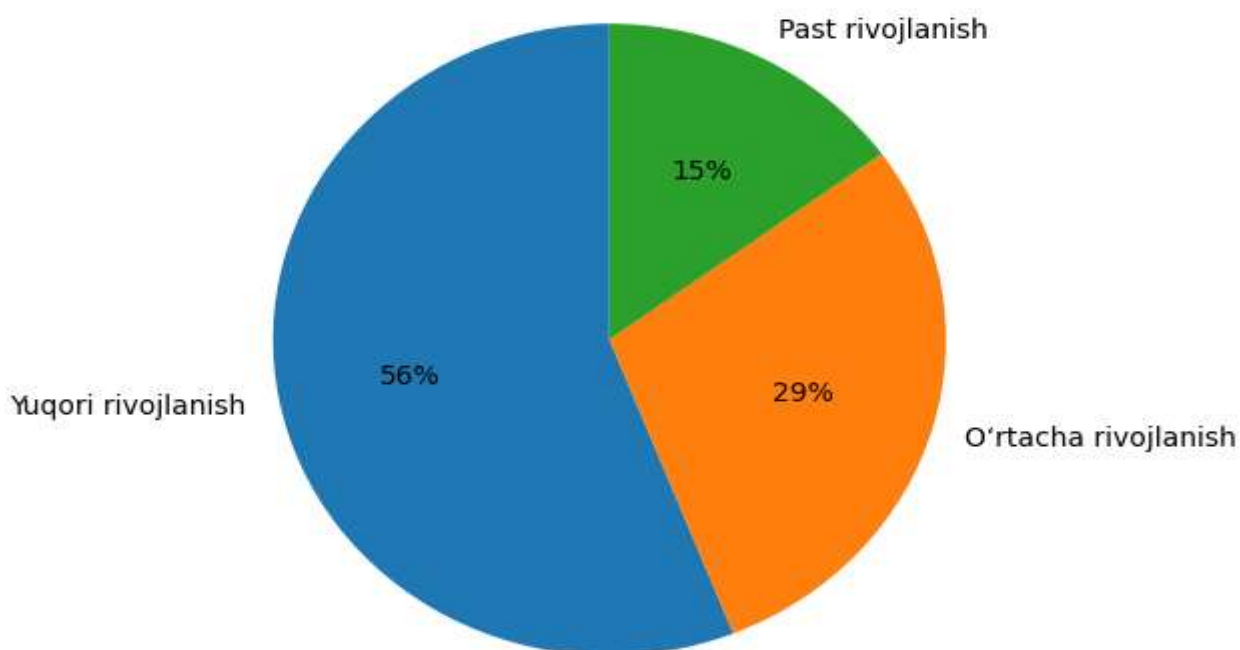
Taqqoshlovchi tahlil natijalari

Tadqiqot davomida ota-onaning ijtimoiy roli yuqori va past bo'lgan oilalardagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish ko'rsatkichlari taqqoslandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ota-onaning ijtimoiy roli yuqori baholangan oilalarda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajasi o'rtacha 22-25 % ga yuqori bo'lgan.

Ayniqsa, emotsional qo'llab-quvvatlash va muloqot madaniyati rivojlangan oilalarda bolalarda empatiya, o'zini boshqarish va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari ancha yuqori natijalarni ko'rsatdi. Bu esa ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muhim differensial omil ekanligini isbotlaydi.

1-diagramma

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish darajalari (%)

Tadqiqot natijalarining umumiy tahlili

Olingan statistik ma'lumotlar ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga bevosita va sezilarli ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari oilada ijobiy emotsional muhitni shakllantirish, ota-onalarning ijtimoiy faolligini oshirish va tarbiyaviy yondashuvlarni takomillashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Umuman olganda, statistik tahlil natijalari mazkur mavzuning nazariy xulosalarini empirik jihatdan tasdiqlab, ota-onaning ijtimoiy rolini baholash bolalarning sog'lom ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Muhokama

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u bolaning emotsiyalarni anglash va boshqarish, ijtimoiy munosabatlarni yo'lga qo'yish, atrofdagilar bilan hamkorlik qilish va jamiyat me'yorlariga moslashish qobiliyatlarini qamrab oladi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolaning kognitiv va axloqiy rivoji bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, bolalik davrida emotsional tajribalar orqali o'zini anglash, o'zga insonlarni tushunish va ijtimoiy munosabatlarga kirishish mexanizmlari shakllanadi.

Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, bolalarda emotsional barqarorlik, empatiya, ijtimoiy mas'uliyat va muloqot kompetensiyalarining rivojlanishi tashqi ijtimoiy muhit, xususan oiladagi munosabatlar sifati bilan bevosita bog'liqdir. Oila bolaning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, unda bola dastlabki emotsional tajribani oladi va ijtimoiy rollarni anglay boshlaydi. Shu jihatdan ijtimoiy-emotsional rivojlanish jarayonini oilaviy omillardan ajratgan holda o'rganish ilmiy jihatdan to'liq va obyektiv natija bermaydi.

Ota-onaning ijtimoiy roli va uning tarbiyaviy mazmuni. Ota-onaning ijtimoiy roli oilada bolaning rivojlanishiga yo'naltirilgan pedagogik, emotsional va ijtimoiy ta'sirlar majmuasi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu rol ota-onaning bolaga bo'lgan munosabati, tarbiyaviy pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy xulq-atvor namunasi orqali amalga oshadi. Ota-onaning kundalik hayotdagi ijtimoiy xatti-harakatlari, muammoli vaziyatlarga munosabati va muloqot madaniyati bolalar tomonidan kuzatiladi va ichki psixologik mexanizmlar orqali o'zlashtiriladi.

Ota-onaning ijtimoiy roli quyidagi asosiy komponentlar orqali ifodalanadi: emotsional qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy namuna ko'rsatish, muloqot madaniyatini shakllantirish va tarbiyaviy nazorat. Emotsional qo'llab-quvvatlash bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, xavfsizlik hissini yuzaga keltiradi va ijobiy emotsional fonni ta'minlaydi. Ijtimoiy namuna esa bolaning jamiyatdagi xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlashi va bola shaxsining shakllanishi. Ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlashi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mehribonlik, tushunish, tinglash va bolaga hurmat bilan munosabatda bo'lish bolaning emotsional

ehtiyojlarini qondiradi hamda unda ijobiy o'zini baholashni shakllantiradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional jihatdan qo'llab-quvvatlangan bolalar ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvchan bo'lib, muloqot jarayonida faolroq va ochiq bo'ladilar.

Aksincha, emotsional befarqlik yoki haddan tashqari qat'iy nazorat bolalarda xavotir, ishonchsizlik va emotsional beqarorlikka olib kelishi mumkin. Bunday holatlar bolalarning ijtimoiy munosabatlarga kirishishida qiyinchiliklar tug'dirib, empatiya va hamkorlik ko'nikmalarining rivojlanishini sekinlashtiradi. Shu sababli ota-onaning emotsional munosabati bolaning sog'lom shaxs sifatida shakllanishida muhim pedagogik shart sifatida e'tirof etiladi.

Oila muhitida ijtimoiy moslashuv va emotsional kompetensiyalarning rivojlanishi. Oila muhitida shakllangan ijtimoiy munosabatlar bolaning jamiyatga moslashuv jarayonining asosi hisoblanadi. Ota-onaning bolani oilaviy qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb etishi, uning fikrini tinglashi va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon berishi bolada mas'uliyat va ijtimoiy yetuklikni rivojlantiradi. Bunday muhitda bola o'z emotsiyalarini boshqarishni, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishni va ijtimoiy me'yorlarga rioya qilishni o'rganadi.

Shuningdek, ota-onaning ijtimoiy faolligi, jamiyatdagi ishtiroki va ijtimoiy munosabatlarga bo'lgan munosabati bolalar uchun muhim tarbiyaviy omil hisoblanadi. Ijtimoiy jihatdan faol ota-onalar farzandlarida ijtimoiy mas'uliyat, hamkorlik va fuqarolik ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa bolalarning kelgusida jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratadi.

Ota-onaning ijtimoiy rolini baholashning ilmiy-amaliy ahamiyati. Ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy asosda baholash bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va samarali tarbiyaviy yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bunday baholash orqali oiladagi emotsional muhit, muloqot darajasi va tarbiyaviy uslublarning bola shaxsiga ta'siri aniqlanadi. Natijada ota-onalar uchun pedagogik-psixologik tavsiyalar ishlab chiqish, oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish va bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional muhitni yaratish imkoniyati yuzaga keladi.

Umuman olganda, ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida markaziy o'rin tutib, uning samarali amalga oshirilishi bolaning shaxs sifatida barkamol shakllanishini ta'minlaydi. Shu bois mazkur masalani ilmiy jihatdan chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Zamonaviy jamiyatda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi masalasi shaxs kamolotining muhim omili sifatida tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, axborot oqimining keskin ortishi va oilaviy hayot tarzining o'zgarishi bolalar psixologiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatib, ularning emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuv darajasini yangi sharoitda shakllantirishni talab etmoqda. Shu sababli bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy rolini chuqur ilmiy asosda o'rganish zarurati yuzaga kelmoqda.

Hozirgi kunga qadar olib borilgan ko'plab ilmiy tadqiqotlarda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi asosan ta'lim muassasalari doirasida tahlil qilinib, oilaning, xususan ota-onaning ijtimoiy roli yetarli darajada kompleks yondashuv asosida baholanmagan. Bu esa oilaviy tarbiya jarayonida mavjud bo'lgan ijtimoiy va emotsional muammolarni chuqur aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqishni cheklab kelmoqda. Mazkur bo'shliqni to'ldirish, ota-onaning ijtimoiy ta'sirini tizimli ravishda o'rganish ilmiy zarurat sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shuningdek, zamonaviy oilalarda ota-onalarning ijtimoiy rollari an'anaviy chegaralardan chiqib, yangicha mazmun kasb etmoqda. Ota-onaning ish bilan bandligi, raqamli texnologiyalardan faol foydalanish va emotsional muloqotning qisqarishi bolalarda emotsional begonalashuv, muloqot qiyinchiliklari va ijtimoiy moslashuvdagi muammolarning kuchayishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy mezonlar asosida baholash, uning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash hamda bolalar rivojlanishiga ta'sirini chuqur tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuni o'rganish zarurati yana shundaki, bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar – empatiya, o'zini boshqarish, ijtimoiy mas'uliyat va hamkorlik ko'nikmalarining shakllanishi jamiyatning umumiy ijtimoiy barqarorligi bilan uzviy bog'liqdir. Ota-onaning ijtimoiy roli ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda asosiy omil bo'lib, uni e'tibordan chetda qoldirish kelajak avlodda ijtimoiy moslashuv muammolarining kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois ota-onaning tarbiyaviy va ijtimoiy funksiyalarini ilmiy jihatdan asoslash va amaliy tavsiyalar bilan boyitish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Mazkur mavzuni chuqur o'rganish ota-onalar, pedagoglar va psixologlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish, ota-onalarning pedagogik-psixologik kompetensiyasini oshirish va bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, "Oilada bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ota-onaning

ijtimoiy rolini baholash" mavzusi zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun zarur va istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa

O'tkazilgan nazariy tahlillar va ilmiy mulohazalar shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uning samarali kechishi, avvalo, oilaviy muhit va ota-onaning ijtimoiy roli bilan bevosita bog'liqdir. Oila bolalarning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti sifatida ularning emotsional tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari va xulq-atvor me'yorlari shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, ota-onaning ijtimoiy roli bolalar shaxsining sog'lom va barkamol rivojlanishida markaziy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari ota-onaning emotsional qo'llab-quvvatlashi, muloqot madaniyati va ijtimoiy namunasining bolalarda empatiya, emotsional barqarorlik, o'zini boshqarish va ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ta'sirga ega ekanligini tasdiqlaydi. Ota-onaning bolaga nisbatan hurmatga asoslangan, izchil va ijobiy munosabati bolada o'ziga ishonchni kuchaytirib, ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini rivojlantiradi. Aksincha, emotsional befarqlik yoki haddan tashqari nazorat bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shuningdek, ota-onaning ijtimoiy faolligi va jamiyatdagi xulq-atvori bolalar uchun muhim tarbiyaviy namuna bo'lib xizmat qilishi aniqlandi. Ota-onaning ijtimoiy munosabatlarga mas'uliyatli yondashuvi, muammoli vaziyatlarda konstruktiv pozitsiyani egallashi va ijtimoiy qadriyatlarga sodiqligi bolalarda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu holat bolalarning kelgusida jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi, emotsional jihatdan barqaror shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratadi.

Mazkur tadqiqot ota-onaning ijtimoiy rolini ilmiy asosda baholash oilaviy tarbiya tizimini takomillashtirish, ota-onalarning pedagogik-psixologik kompetensiyasini oshirish hamda bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional muhitni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari pedagoglar, psixologlar va ota-onalar faoliyatida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta'minlashda ota-onaning ijtimoiy roli tizimli va izchil yondashuvni talab etadi. Mazkur mavzuni chuqur ilmiy o'rganish nafaqat bolalar tarbiyasini takomillashtirish, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va kelajak avlodning

barkamol shakllanishini ta'minlash nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tavsiyalar

Bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini samarali ta'minlashda ota-onaning ijtimoiy rolini kuchaytirish va oilaviy tarbiya jarayonini takomillashtirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Ota-onalar uchun bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanish bosqichlari, emotsional ehtiyojlari va muloqot madaniyati bo'yicha muntazam treninglar, seminarlar va maslahat mashg'ulotlarini tashkil etish bolalar bilan sog'lom emotsional aloqani yo'lga qo'yishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, oilada barqaror va ijobiy emotsional muhitni shakllantirish tavsiya etiladi. Ota-onalar bolalar bilan muntazam va mazmunli muloqot olib borishi, ularning his-tuyg'ularini tinglashi va tushunishga intilishi zarur. Bu holat bolalarda o'zini erkin ifoda etish, emotsiyalarni boshqarish va ijtimoiy ishonchni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, ota-onaning ijtimoiy namuna ko'rsatish funksiyasini kuchaytirish lozim. Ota-onalar o'z xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlari va muammoli vaziyatlarga bo'lgan munosabati orqali bolalarga ijobiy ijtimoiy modelni namoyon etishi zarur. Bu bolalarda empatiya, mas'uliyat va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

To'rtinchidan, ota-onaning bolalarni ijtimoiy faoliyatlarga jalb etishi muhim ahamiyatga ega. Oila doirasida jamoaviy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar va hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlarni tashkil etish bolalarda ijtimoiy moslashuv va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Beshinchidan, ta'lim muassasalari va oilalar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash tavsiya etiladi. Pedagoglar va psixologlar tomonidan ota-onalar bilan olib boriladigan maslahatlar, monitoring va diagnostika ishlari bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda samarali natija beradi.

Oltinchidan, ota-onaning ijtimoiy rolini baholash bo'yicha ilmiy asoslangan diagnostik metodikalarni amaliyotga joriy etish zarur. So'rovnomalar, kuzatuv va psixologik testlar orqali oiladagi emotsional muhit va ota-onaning tarbiyaviy pozitsiyasini aniqlash bolalarning rivojlanishida mavjud muammolarni erta aniqlash imkonini yaratadi.

Yettinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishni yo'lga qo'yish tavsiya etiladi. Ota-onalar bolalarning raqamli muhitda

o'tkazayotgan vaqtini nazorat qilishi bilan birga, ularni mazmunli ijtimoiy-emotsional muloqot bilan muvozanatlashtirishi lozim.

Mazkur tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etish ota-onaning ijtimoiy rolini samarali amalga oshirishga, bolalarda sog'lom ijtimoiy-emotsional muhitni shakllantirishga va jamiyatda barkamol avlodni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bowlby, J. Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment. – New York: Basic Books, 1969.
2. Bowlby, J. A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. – London: Routledge, 1988.
3. Baumrind, D. Child Care Practices Antecedent Three Patterns of Preschool Behavior. – Genetic Psychology Monographs, 1967.
4. Baumrind, D. The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. – Journal of Early Adolescence, 1991.
5. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
6. Leontyev, A.N. Activity, Consciousness, and Personality. – Moscow: Progress Publishers, 1978.
7. Zaporozhets, A.V. The Development of Voluntary Movements. – Moscow: Progress Publishers, 1965.
8. G'oziev, E. Yosh psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
9. G'oziev, E., Mamatov, M. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
10. Karimova, V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2017.
11. Nishonova, Z.T. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati, 2015.
12. Raxmonova, D.X. Oila tarbiyasining psixologik asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
13. Mahmudova, N.A. Ijtimoiylashuv jarayonida oilaning roli. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
14. Rasulova, S.B. Ota-ona va bola munosabatlarning psixologik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2021.
15. Islomova, Z.K. Bolalarda emotsional barqarorlikni shakllantirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.